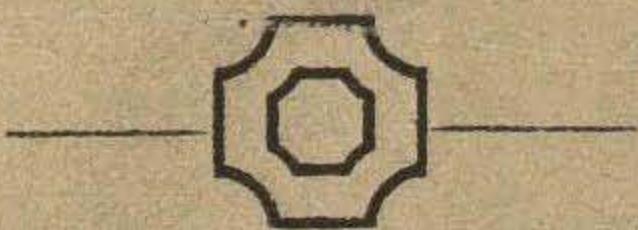

— Бібліотека „Українського Голосу“ ч. 3. —

АЛЕКСАНДЕР БАРВІНСЬКИЙ.

*Чи українська мова пригідна
до перекладу св. Письма
і молитов, та духовної проповіди?*

З друкарні Кнолера і Сина в Перемишлі.

1921.

„Всякое дыханіє да хвалить Господа!“

Се питаннє ворушило здавен давна уми українського суспільства, а проти його вирішення в користь живої народної, широкими верствами українського суспільства уживаної і йому рідної, матерньої мови висовувано всякі можливі і неможливі сумніви. І не дивниця! Бож Церква наша взяла староболгарський або старославянський язик, названий задля того церковно-словянським у церковнім богослуженню, в церковних обрядах і кни�ах із введеннем у нас христіянства і вважала довгий час сей язик невіддільним і незміним орудником богослуження, обрядів і духовної проповіди для поширення христіянської віри серед нашого народу. Близьке споріднення усіх слов'янських язиків у добі введення христіянства на Руси укріплювало духовні власти в сім погляді, що одинокою посередньою мовою між Церквою і вірними може і має бути виключно церковно-слов'янський язик, він тілько має бути язиком молитви, язиком розмови Русина-христіянина з Богом. Се було можливе в добі близького споріднення давнього старо-руського язика з церковно-словянським, в добі коли наш перший літописець думав і писав, що „слов'неськъ языкъ и рускый—одинъ“,

хоч на основі язикових дослідів сего дня ніхто вже не поділяє погляду нашого літописця про єдність старо-(церковно)-словянського язика і руського, навіть у тих давних часах. Вжеж у перших десятках XVI ст., коли книжний руський язик у своїм розвитку доволі значно розійшовся з церковно-словянським, зустрічаємо змагання посеред тодіших наших письменників, на церковно-релігійній ниві впроваджувати народну мову в релігійних творах і в прилюдній духовній проповіді, „людемъ посполитымъ русаго язика къ пожитку“. Причинилася до сего звороту головно реформація Люстра, котрого прихильники почали всюди вводити в церковнім богослуженню, в обрядах і в духовній проповіді живу народну мову в західній і середній Европі замісць латинського язика. А коли реформація Люстра почала в формі социніанства, аріанства й т. і. сект розповсюднюватися також на Русі і всякі сектарі почали для її поширення в церковних книгах і творах та в проповідях послугуватися живою народною мовою з примішкою білоруських прикмет, для людей, що „словенського т. е. церковно-словянського языка не розуміють“, печатати переклади євангелія, катехизми і т. п. твори тою живою мовою, тоді й оборонці православної віри були приневолені поборювати змагання тих сектарів тим самим оружем, бо вже

тоді впевнилися, що широкі верстви церковно-словянського язика добре не розуміють і моглиби приняти науку тих, що подають її зрозумілою для них мовою. Вже навіть перед розповсюдженням социніанства на литовській Руси (отже незалежно від впливу реформації) з'явилася *Біблія Франціска Скорини*, родом з Полоцка в язиці з білоруськими прикметами, як він висловлюється в передмові „людемъ посполитымъ рускаго языка къ по- житку“, В половині XVI. ст. в Пересопницькім монастирі (на Волині) трудилися над перекладом євангелія „изъ языка болгарскаго на мову рускую“, архімандрит Григорій і Михаїл, син Сяніцького протоієрея, із значним нахилом до живої народної мови. Тим способом тодішні письменники вже в XVI-ім ст. були свідомі окремішності нашої живої народної мови від церковно-словянського язика і признавали потребу — витворити письменну руську мову яко окремішню, відмінну від церковно-словянського і польського язика. Тим способом стала народна мова входити в духовні книги, обряди й проповіди. В т. зв. „учительних євангеліях“ стрічаємо переклади на народну мову виймок з книг старого й нового завіта, а ще більше в збірниках проповідей в другій половині XVII ст. (н. пр. у Голятовського й Радивилівського). Навіть такий строгий затворник атонський, як Іван

Вишенський, хоч у своїх посланнях, висиланих на Русь, писав: „Книги церковні всі і устави словенським язиком друкуйте... Євангелія и Апостола в церкві на літургії простим язиком не виворочивайте“, робить уже уступку „простому язикови“ і ї радить „для вирозуміння людського по просту толкуйте і викладайте“.

До XVI ст. відноситься також *переклад чотироєвангелія*, виданий в печатні *Василем Тяпинським*, „изъ посередку русина“, як він висловлюється в „Передмовѣ“ до твору „Катехизъ або сума науки детей в Христѣ Исоусѣ“ і там зазначує, що „въ его друкарнѣ уже выдрукована в двухъ языкахъ — словенскомъ и рускомъ светая евангелия, писаная чрезъ светого Матея и светого Марка, и початок Луки“, а відтак замічає, що „у всихъ народовъ були учители, которые умѣли перекладати священныя книги на свои власные и прирожоные языки“ і вичисляє ті народи, котрі до нинѣ в церквах своїх читають „Святу Біблію“ в рідній своїй мові.

Отсі слова „передмови“ до катехизису Тяпинського стають певним доказом, що автор ї вже в XVI ст. мав правильний погляд на справу перекладу на рідну мову священих книг.

Про „Малорусскій переводъ чегвероевангелія XVI в.“ написав розвідку архимандрит Йосиф у мі-

сячнику „Духовная Бесѣда“ (1861) і закінчив свої виводи про мову сего перекладу отсими знаменними словами: „Оцінюваний нами переклад чотиро-евангелія може в теперішнім часі послужити з одного боку історичною основою, а з другого пособляти новим змаганням до українських перекладів біблії, котрі би для ниніших Українців служили для пояснення церковно-словянського тексту“.

З відродженням українського письменства з кінцем XVIII ст. на Придніпрянщині, а в 4ім десятиліттю в Надністрянщині, коли наші письменники впровадили чисту і живу народну мову в своїх творах, виринула знов справа перекладу св. Письма і гоношення проповідий, а за тим і перекладу молитов живою народною мовою.

Перший просвітник Галицької України, *Маркіян Шашкевич*, священик, пише високopoетичні „Псалми Русланові“ і незвичайною теплотою навіяні проповіді живою народною мовою та береться до перекладу Євангелія, а хоч переложив у ціlosti тілько Євангелія св. Йоана і частини св. Матея, то вже тим самим зложив не тілько непохитний доказ про потребу живої народної мови в священих книгах і в проповідях, але вже тоді, коли літературний український язик, що йно почав вираблятися в Галицькій Україні в 30 их рр. XIX ст., засвідчив про його пригідність до перекладу св. Письма, моли-

тов і духовних проповідій. А коли тоді найшли
ся ще серед нашого освіченого суспільства люди,
що або глузували з народної мови, або вважали
її непригідною до письменьства, особливо ж духовно-
го, дав їм належну і влучну відправу бувший то-
вариш Маркіяна, опісля професор української мо-
ви й літератури в львівськім університеті, Яків
Головацький, заводовий знавець нашої мови, а яко
священик міродатний судія в духовних справах.
Печатаючи у „Вінку“ (1846 р.) „Псалми Русланові“,
додав від себе отсю вельми цінну і знаменну за-
мітку: „Кажеш приятелю. що простим, язиком
нашим не можна лише о домашних, що-
денних річах бесідувати, що руский народний
язик не спосібний до виразу висших понятій. От
тобі показав живим приміром Шашкевич, як мож-
на взнестися високо, як можна своєю мовою без
чужої примішки і найвисіші поняття о Бозі! гладко
візказати,—та ще як сильно, як мудро, як рішу-
чо, основно. Не язик народной винен, але ти сам,—
бо вдар ся в груди, не знаєш єго, не вмієш
по руськи. Шашкевич не рік, не два розбирав на-
родну бесіду;—тепер видиш, як єму гнеться всю-
ди під лад. Не лінуй ся, працюй, то й тобі лекше
піде; але знай, що без праці само до берега тво-
го не приpline“. Прочитайте н. пр. проповідь М.
Шашкевича в день Преп. о. Онуфрія (напечатану

в Богословській Бібліотеці митрата о. Бачинського, або хочби частини подані в моїх *Виїмках* для VII кл. гімн.) а побачите, якою сердешною теплотою вона навіяна і впевнитесь, що така проповідь не-похібно мусить тронути до живого серця кожного християнина.

Майже десяток літ після того, як М. Шашкевич почав переглядати св. Письмо і писати проповіди живою народною мовою, щоби се покласти підвалиною правдивій освіті нашого суспільства, зединилися київські народолюбці в „Братстві св. Кирила й Методія“ (1846 р.) для підему українського народу із занепаду. Братчики перенялися тим переконанням, що до сего діла треба нових людей і сили нової, а тою силою повинна бути чистота серця, правдива освіта, свобода простого люду і християнська саможертва. В тих змаганнях мала Христова віра бути їм світлом і теплом до великого подвигу, а се світло й тепло черпали із св. Письма, котре всі вони добре знали і з великою шаною читали. Із *Записок* (дневника) Шевченка знаємо, що Біблія була нерозлучною книгою в його мученичім життю.

І неперечно тоді вже зродилася між Кирило-Методіївцями спасенна думка, дати українському народові св. Письмо в його рідній мові. Однаке лиха доля, яка постигла Кирило-Методіївське Брат-

ство в 1847 р., спнила виконаннє сеї спасеної думки до слушного часу, зт що опісля взявся П. Куліш і сему присвятів велику частину свого вельми трудолюбивого життя.

Та независимо від сего наміру П. Куліша задумав те саме діло зробити *Пилип Морачевський* († 1879) родом з української чернигівської шляхти, натхнений народолюбивим духом в „українських Атенах“ (у Харкові), учитель словесности, а на останку інспектор Ніжинського ліцея кн. Безбородка й Ніжинської гімназії, основний знавець української мови, і присвятів перекладови св. Письма трохи на пів віку свого життя. Ще бувши в учительській службі, рився він у Біблії, переглядаючи то словяньську, то латинську Біблію, як засвідчають його ученики, а відтак у відставці засів до роботи і вже весь час присвятів сему ділу. Почав він роботу в березозолі 1860 р. з Євангелія св. Матея й Йоана і се, як і недокінчений переклад св. Луки переслав Петербурському митрополитови Ізидорови, що був перед тим чернигівським єпископом і знався з Морачевським.

В письмі до митрополита вказав Морачевський на се, що „хоч церковно-словянський язик так само, як і московський, споріднений з українським, але мало зрозумілий народови і тому переклад Євангелія українською мовою приніс би

великий хосен нашому релігійному народови. Високі божественні правила, з усею простотою, яснотю і теплотою евангельської науки, висловлені природною, зовсім зрозумілою кожному мовою, з котрою зливаються всі думки й розуміння народу, освітили би темний ум самим ясним і душеспасительним світлом віри і очистили би хитку моральність народу значноскоршє, вірніше і глибше, як усі учени толковання". З тою цілию приступив він до перекладу Євангелія українською мовою, і порівнював словянський текст з московським, латинським, німецьким, французьким і польським перекладом. Відтак просив митрополита, щоби переглянувши його переклад, висловив йому свою раду і поблагословив до дальшої праці. На сей лист з жовтня 1860. р. Морачевський дістав письмо від митрополита в листопаді 1860, а рукопись у квітні 1861. р. із заміткою, що на основі поради з Св. Синодом „ніякий переклад св. Євангелія на українську мову не буде дозволений."

Однаке Морачевський не тратив надії довести своє діло до бажаної мети, довів до кінця переклад Четвероєвангелія ще в 1861. р. і вислав (1862 р.) переклад усіх чотирох Євангелій і Діяній св. Апостолів Петербурській Академії Наук, щоби вона розглянула сей переклад і виєднала йому дозвіл на печатанне. Імператорська Академія пе-

редала сю працю Морачевського на розгляд трем членам Академії, спеціялістам: Никитенку, Срезневському і Востокову. Розглянувши сей переклад, комісія видала велими похвальну оцінку, з котрої годиться тут хоч коротеньку подати виймку: „Євангеліє переложене Морачевським є велими замітною працею із становища науково-фільольотичного і релігійно-морального. Питання, чи українська мова, на степені сучасного свого літературного розвитку і вироблення спосібна до викладу тих божествених і високих правд, які містить в собі Євангеліє, вирішene як не можна красше. Українська мова близкучо видержує в нім сю задачу. Переклад Морачевського стає певним доказом, що і якість і характер висловів і якість словотвору українського нігде не зміняє ані достойнства, ані змислу викладаних мислив. Навпаки показується, що чудова простота тих мислив особливо легко сходяться з простотою тих і інших, не затрачуючи вищого свого значіння. Нема сумніву, що переклад Євангелія Морачевського буде епохальним у літературнім розвитку української мови. А що до релігійно-моральної сторони сего перекладу, то про її wagу неможна ще менше сумніватися. Наколи півдні або зовсім дікі племена так щасливі, що мають слово Боже в своїй мові, то чому ж би не бажати Українцям просві-

щатися в своїй рідній мові?“ Академія, вислухавши таку оцінку спеціалістів¹⁾, згодилася зовсім з їх поглядом і просила Св. Синод о одобренні і дозвіл на печатання сего перекладу.

Коли справа перейшла в Синод, то сей не покладався на суд самої Академії Наук, але післав до розгляду переклад Морачевському Калужському архиєпископові Григорію (світського назвища Миколі Миткевичеві), Українцеві родом з Чернігівщини і доброму знавцеві української мови. Проживаючи довго в Московщині, архиєпископ давно вже не чув української мови, та почавши читати Св. Євангеліє в перекладі Морачевського, розплакався з радості, що почув Св. Євангеліє в рідній мові. Тоді саме зайшов до його лікар, також Українець, а Владика повітав його отсими словами: „Ось, ідіть, подивіться, яку Бог послав мені радість на чужині!“ і тоді з великою радостю почали читати сей переклад, а після того Архиєпископ написав вельми похвальну оцінку Синодові. Таким побитом не тільки заводові язикознавці похвалили сей переклад, але й Архиєпископ з богословського становища. Можна було

---

¹⁾ Востоков і Срезневський, се найвизначніші московські язикознавці, а Срезневський крім того знаменитий знавець української мови.

отже на сій основі сподіватися одобрення сего перекладу Синодом і дозволу на його випечатаннє, тим радше, що й перед тим уже з'явилися деякі книжки духовного змісту українською мовою під доглядом російської цензури, як „Проповіди В. Гречулевича¹⁾“ (Птб. 1857), „Псалми“ в перекладі Михайла Максимовича (Москва 1859), „Псалми Давидові“ (переложені по нашему Т. Шевченком), (Соб. 1860), Проповідь проти враждебників, хтивих до доносів Архиєпископа Філарета, (в Чернігові 1859), Поучення священика И. Бобченка (Харків 1863), Оповідання з святого писання священика С. Опатовича (Соб. 1863) і тоді також кінчалося печатаннє I. ч. Життя святих“.

Та не так ждалося, а так склалося. Синод держав два роки на розгляді у себе переклад Св. Євангелія П. Морачевського а настанку 1863 р. відмовив дозволу на печатаннє. Сталося ся наслідком виданого на доноси ославленого київського Юзефовича міністром внутр. справ гр. Валуевим тайного обіжника з 8. червня 1863. (ч. 394) до цензур, котрим дозволено пропускати тілько твори красного письменства, а заборонено твори духовного і наукового змісту, та книжок для початкової науки. Міністер Валуєв удався

¹⁾ Для прикладу подамо В. Гречулевича проповідь до лінівих.

в справі перекладу Св. Євангелія з порадою до оберпрокурора Синода, до шефа жандармів і до міністра просвіти Головіна, але нам відома тілько відповідь міністра просвіти, котра на жаль наспіла вже тоді, коли Валуївський обіжник був уже до цензур висланий. Ся відповідь Головіна така знаменна і прихильна українській справі, що годиться про неї хоч побіжно згадати. Міністер просвіти висловлює погляд, що книжку можна заборонювати задля шкідливого для держави змісту, але не задля мови, якою вона написана, і зазначує, що думка київського генерал-губернатора про небезпеку перекладу Нового Завіту є для його якоюсь незрозумілою канцелярською помилкою. На думку Головіна „духовний уряд має святий обов'язок розповсюджувати Новий Завіт поміж усіма народами Царства на всіх мовах і дійсним святом нашої Церкви буде той день, коли ми мати мемо право сказати, що в кожній хаті в Євангелів на мові зрозумілій для того, хто там живе. Міністерство народної просвіти чим дужче дбає про те, щоби ширити в своїх школах і в народі духовні книжки, а між ними Новий Завіт на місцевій мові повинен бути на першому місці. А через те український переклад Євангелія, полагоджений духовною цензурою, має бути одним з найкращих діл, якими означене теперішне царювання

(себто Александра I.) і міністерство народної просвіти повинно бажати повного й найкращого успіху в сьому ділі.

Здавалося отже, що справа видання св. Письма українською мовою зовсім безвиглядна наслідком неприхильного становища міністра внутр. справ і Синода, а до того ще й на лихо запропастилася була рукопись перекладу Морачевського.

Від видання тайного обіжника ір. Валуєва повіяло на ниві українського письменства морозним вітром з Петербурга і після 1863. р. перевалися видання українських книжок у Росії (в 1865 р. вийшли ще 2 книжки, в 1866. ані одна, в 1867. р. три, в 1868. р. дві, в 1869. р. одна ітд.) Прибите північним морозом українське письменство змарніло як заморожена квітка.

Однаке „не скує душі живої і слова живого“ і се слово, засуджене на загибель московськими переможцями, найшло собі захист у наддністрянській Україні. Вісти подавані в львівській „Меті“ про переклад Морачевського і про печатані перед 1863. р. в Росії проповіди й інші духовні видання українською мовою, відбилися тут голосним відгомоном і тут почалися змагання введення в церковній проповіди, в молитовниках і інших релігійних творах живої народної мови. Домагання сі вийшли з поміж української молодежі, котрій

довгий час запаморочувано навіть в народних школах катехизмами й біблійною історією написаними змосковщеною церковщиною, а в гімназіях таким же „язичієм“ виданими підручниками до науки релігії, М. Попеля і Л. Цибика і екзортами гоношеними таким самим язичієм. І дивним дивом власти духовні, котрі мали обовязок дбати про релігійно-моральне виховання молодежі і широких народних верств, хоч не находили із сторони державних і краєвих властей таких перепон для рідної мови, як у Росії, показалися в сій справі завзятійшими ворогами живої народної мови, а тим самим і успішного ширення Христової науки, як московські об'единителі.

В часописях відозвалися ріжні голоси про потребу видання *молитовника* в живій народній мові (доси молитовники печатано тілько в церковно-слов. язиці), а між іншими й я в „Правді“ (1869, ч. 40) п. з. „Листи з Опілля, ще кілька слів про потребу народного молитовника“ подав надіслані мені П. Кулішем списані між народом по-перекручувані з церковщини молитви щоденні і виказав на тій основі, що молитовник повинен бути для нашого суспільства виданий живою для всіх зрозумілою народною мовою, бо з молитви мовленої незрозумілою церковщиною нема духовного хісна і тому у нас багато людей, особливо зпо-

між жіноцтва послугувалося польськими молитовниками, Того ж року (1869) видав у Відні мій шкільний товариш, укінчений богослов, опісля професор німецької техніки в Празі, Др. Іван Пуллю, *Молитовник* (16⁰), споруджений о. Доніном, куратором св. Стефана у Відні, в народний мові, етимологічною правописю.

Сей молитовник вручив Др. Пуллю митрополитови Дрови Йосифови Сембратовичеви під час його побуту у Відні, в липню 1870. а під час другого побуту в серпні того ж року передав рукопись нового видання молитовника, Кулішевою правописю, з просьбою о одобреннє ординаріятом. Митрополит згодився в засаді на переклад, але передав його до оцінки крил. Михайлово Малиновському, котрий повідомив письмом висланим до ректора віденської семінарії о. Ціпановського, що рукопись Дра Пуллю „правомъ каноническимъ призначенна къ уничтоженію, вказуючи на „украинщину и кулишовку“, котрою „грѣшится много произволом, научовою немочію и диватствами“, добаваючи в тім „намѣреніе, перенести агитацію для украинщины и кулишовки на поле церковное“, намаганнє до зірвання „съ нашими церковными книгами“ і т. п. Безосновність всіх закидів виказав Др. Пуллю в брошурі „Лист без коверти яко одповідь Впр. крил. Малиновському на реферат мо-

литовника“ (Відень 1871. з тискарні Соммера і того ж року видав кулішівкою у тій же печатні „Молитовник народний“, друге видання, коштом громадським.“¹⁶⁰). Сей молитовник розійшовся вельми скоро серед нашого суспільства, хоч не мав ординаріятського одобрення. Коли ж епископом-суfragаном, а опісля митрополитом і кардиналом став Др. Сильвестер Сембратович, діждалася жива народна мова, котру він, вихований в західній Галичині, а відтак у Римі, виучував вельми пильно і основно, що її введено в молитовнику, проповідях, учебниках для науки релігії і духовних писаннях. З поручення Дра Сильвестра Сембратовича переложили покликані ним священики (проф. Др. Омелян Огоновський, Олексій Слюсарчук і о. Александер Стефанович) не тільки всі молитви видавані доси тілько церковно-слов'янським язиком (між тими й щоденні молитви), але й акафисти до І. Христа, Пр. Богородиці, св. Николая і молебен до Пр. Богородиці). Сей „Молитвенникъ“ народный рускій“ вийшов з печатні Товариства ім. Шевченка у Львові 1878 р. (16⁰, стор. VIII+484+4) етимологічною правописю, і скорочений „Молитвенникъ“ народный рускій“ (16⁰, ст. 318) з одобренням ординаріятським, а крім того „Молитвенникъ народный рускій для дѣтей“ (1878, 16⁰ стор. 128) переложений о. Ал. Стефановичем з узгляд-

неннем видання „Молитовника народного I. Пулюя.

Тим способом митрополит Др. Сильвестер Сембратович переломив безосновні і закостенілі погляди консисторських кругів про непригідність живої народної мови, держався однаке етимольотичної правописи, але й мимо сего сі молитвенники виписували навіть чернигівські українські богослови (очевидно дорогою контрабанди). Окрім Дра I. Пулюя, Дра Ом. Огоновського, о. Александра Стефановича, о. Алексія Торонського, крил. Богдана Пюрка, директора В. Ільницького, котрі чимало потрудилися коло введення живої народної мови в молитвах, проповідях і шкільних учебниках релігійних, працював, почавши ще з богословських часів о. Алексій Слюсарчук, щирий народовець, приходник у Руїгурах, над перекладом *Псалтиря*, а стрічаючи довгий час перепони духовних властій що до одобрення свого перекладу, видав його безіменно п. з. „Книга псальмів“, з церковно-словенської на мову руско-українську дословно переложена Відень, накладом Гольцгавзена 1899, 16⁰), а відтак довголітну свою працю п. з. „Псалтиря розширене въ дусѣ христіянської молитви і церковного богослуження на основѣ выкладовъ, Дра В. Вольтера-Р. Белярмина и Дра В. Райшля уложив Ал. Слюсарчук“, Жовква, печатня оо. Василіянъ, 1904 р. 8⁰ ст. 521“ з одобреннем еп. Дра Ю. Пелеша і митрополита Андрея гр. Шептицького.

Почин введення живої народної мови на церковну ниву, зроблений виданням „Молитовника народного“ І. Пулюя розбудив наново гадку перекладу св. Письма українською мовою, а до сего діла забрався натхнений духом Кирило-Методіївського Братства найвизначніший з поміж братчиків, Пантелеймон Куліш. Втративши посаду урядову директора духовних справ у Варшаві на основі поліційних доносів, виїхав він зимою 1868. р. до Італії, звідтам весною до Праги, а відтак до Відня, і тоді працював над перекладом св. Письма, навчившись задля цього єврейського язика. В „Правді“ (1869) напечатав він „Святе Письмо або вся Біблія старого і нового Завіту русько-українською мовою переложена, печатано вві Львові копією і заходом „Правди“ К. Т. 1869, а на другім заголовнім листі „Святе Письмо, перва частина Біблії, Пять книг Мусієвих, Русько-український переклад 4⁰, стор. 172. В передньому слові до сего безіменно напечатаного перекладу вказує П. Куліш, що „переклад сей споруджено трудами багатьох українських писателів, що вже давно почали промишляти про насушну потребу 15-ти міліонів Русинів... тільки ж не вважають вони цього початку за працю довершену, а видали його, поки що, як коректуру“. Він просив „нехай усякий розумний поправить сі коректурні листки по своїй уподобі“.

і прише поправки свої у редакцію „Правди“. Як набереться їх доволі, тоді зо всіх поправок спорудиться і напечатається остання редакція перекладу“.

Дальше зазначує, що „у сьому спасенному ділі найбільш покладає надію на Галицко-руських духовних осіб, що вони притулять до свого теплого серця нове благовістування Божого Слова і прочитуватимуть сю коректуру з великою увагою, а на поправку не пожалують часу. Господь устами своїх апостолів повелів проповідувати Слово Його всіма язиками. Тим праведно-християнські наставники душ людських робитимуть своє законне діло, помагаючи многим міліонам людей зрозуміти через сей переклад Божу волю і Божу правду. Всяка політика нехай відсунеться геть перед великим ділом народньої просвіти розумною народови мою — і зрозумілою його розумови і любою його серцю. Усяка воля й сила нехай смириться перед волею і силою. Того, хто создав слово з його нерушимими законами і повелів кожному народови набиратись розуму через рідну його мову. Се діло, що отсе ми, благословивши у Господа, на праведне добро міліонів народу, се діло требаб було нам Русинам зробити назад за тисячу років. Коли ж недоля й темнота письменного розуму не давала нам прихилитися братнім серцем до людий простих, шануючи їх слово невишколене, то при-

хилімось хоч тепер. Не пізно ще, бо народ наш, занедбаний письменними, додержав свою неписьменну мову до нашого осяного праведною науковою часу і тою трудно перехованою мовою що дня, що години благає нас не втаювати в себе *ключа розуміння*. Не пізно ще, бо у Господа Бога тисяча літ — яко день єдиний і до віку, до суду не перестане Боже Слово кликати робітників на жатву *многу*. Послухаймож смиренно, без політичного мудровання, закликання Божого до спасеної праці і совершимо громадськими силами велике діло проповіди Христіянської.“

Таким високим поглядом на справу проповіди Божого слова був перенятій П. Куліш, натхнений апостольським духом-словянських первоучителів св. Кирила й Методія, покровителів київського українського Братства, і з таким духом приймався за велике діло перекладу св. Письма.

Ta попри переклад св. Письма, над котрим трудився Куліш, видав він деякі частини н. пр. „*Йов*“, переспів *Павла Ратая*, печатано вві Львові коштом і заходом „*Правди*“, з друкарні Інститута Ставропіг. 1869, 16⁰ ст. XV + 96); „*Дві Мусіеві пісні*“ Львів, з друк. Інст. Ставр. 1868 16⁰ безіменно, перепечатано з „*Правди*“ з такою заміткою, щоби прислухатись, що казатимуть наші панотці священики: чи так, як отсе печатаємо,

стихотворним складом появити сі високі пісні в Библиї, печатавши її вповні, чи переложити їх тоді прозою. В 1871 р. видав Куліш „Псалтиръ“ або книга хвали Божої, переспів український *Павла Ратая*, Львів, накладом автора, з друкарні К. Будвайсера, 16⁰ ст. 329, і „Товитові Словеса“ в Коломиї 1893 р.¹⁾). Але на сі заклики Куліша, скілько мені відомо, ніхто не обізвався. У Відні І. Куліш зустрінувся і заприязнився з Дром Пулюєм і майже весь час з тої хвилі аж до самої смерті (1897 р.) присвятив спільно з Пулюєм перекладови св. Письма. І. Пулюй став Кулішеви в пригоді знаннем грецького язика, необхідним для перекладу Н. Завіту і вже в 1871 р. у Відні появився безіменно переклад чотирех євангелистів (кожного окремо) з печатні Соммера т. з. „Святе Письмо“. Євангелія по св. Матеєві. Переклад український, коштом громадським (і так три дальші). Відтак з датою „Відень 1871 р.“ появився переклад печатаний у Львові 1880. в друкарні Товариства ім. Шевченка п. з. „Святе Письмо Нового Завіту“. Мовою русько-українською переклали вкупі *П. А. Куліш и Др. И. Пулюй* (печатаний гражданкою, а з таким самим наголовком з датою Львів, Накладом А. І. Піка, 1887. з друкарні А. Гольцгавзена у Відні“ виданнє кирилицею, кулішівкою) і з таким самим наголовком кирилицею, кулішівкою нове виданнє 1893. р. Головним перекладчиком був П.А. Куліш, а помічником І. Пулюй.

¹⁾ В 1874. вийшов у Львові накладом А. Рейхарда (книгаря Брит. бібл. Товариства) переклад „Євангеліє Луки“ (безіменно, кирилицею, а також латинкою) Антона Кобилянського, Федъковичевого приятеля.

Попри сі видання окремі деяких частин св. Письма і „Нового Завіту“ не переставав Куліш працювати над дальшими частинами і літом 1872 р. був у його готовий переклад усієї Біблії старого і нового Завіту приладжений до печати, про що він писав В. Тарновському 20 цвітня 1872 р. Але саме тоді склалось велике нещастя, згорів його хутір Мотронівка, і пожежа знищила також його довголітну працю, рукопись Біблії. Однаке й після того важкого удару найшов Куліш у собі доволі снаги, взятися наново до перекладу, повинував собі найкрасші європейські видання св. Письма з коментарами в ріжних язиках і працював не-вспічу над своїм перекладом, щоби його довести до кінця. Особливо останні два роки свого життя працював він вельми запопадливо над довершен-нем сего великого діла, живучи у великім недостатку й не маючи ні звідки ніякої помочі в своїм бідованню на старі літа за тільки видатної і всесторонній праці, яку за весь вік свій вложив у розвиток української національної ідеї і письмен-ства. Як його невідступна подруга і щира поміч-ниця, Ганна Барвінок, писала до Дра Пуллю¹⁾, Куліш серед великої студени в своїй письменській робітні, обложений всякими виданнями і комента-рами, загорнувшись у плед, в рукавицях, цілими днями пересиджував над своєю роботою, поспі-шаючи довершити її, однаке таки не докінчив і

¹⁾ Спомини Дра Пуллю про П. Куліша і їх пере-писку, як і п.реписку Дра Пуллю з Ганною Барвінок (Кулішевою) приготовляю до видання в Літературно-Науковім Збірнику Наук, Товариства ім. Шевченка.

вмер 2 лютня ст. ст. 1897 р., не діждавшись видання цілої Біблії. По його смерти осталася рукопись, три четвертини всего перекладу.

Останню четвертину перекладу докінчив по смерті Куліша Іван Левіцький (Нечуй). Отсей переклад, довершений довголітною спільною працею П. Куліша, І. Пулюя й Івана Левіцького, появився п. з. „Святе Письмо Старого і Нового Завіту мовою русько-українською. У Відні. Видання Британського і заграницького Біблійного Товариства, 1903 р. а на оборотнім заголовнім листі: „Переклад П. О. Куліша, І. С. Левіцького і Пулюя“ з друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні. На другім заголовнім листі: „Свята Біблія. Усе Святе Письмо Старого й Нового Завіту, поперекладав на русько-українську мову Куліш Олелькович Панько. Ненці моїй дорогесенській, її душі невмірущій, сю працю, нею з малечкою натхнену, благоговійно підношу. — Дружині моїй вірнесенській, що неня мені по своєму образові пророкувала сю працю, нею піддержану, захищену, підможену, низесенсько вклоняючись, підношу.

Куліш, Олелькович Панько“. і

На третім листі також ненумерованім, як заголовні листи, поданий „Зміст Старого Завіту“ і там означене * Переклад П. О. Куліша ** переклад І. С. Левіцького, *** Переклад Дра І. Пулюя. Старий Завіт 8⁰ ст. 5—815. За тим слідує заголовний лист: Святе Письмо Нового Завіту, Мовою русько-українською. У Відні 1903, а на оборотній стороні: Зміст Нового Завіту (без означення перекладчиків) 8⁰ стор. — 3—249).

Проф. Пулуй вислав зараз сю напечатану українською мовою Біблію, в росийську цензуру, однаке там її і сим разом недопущено.

Після появи цілої Біблії українською мовою видало Британське біблійне Товариство ще окремо Євангелія в українській мові поруч. з англійським перекладом у Відні 1904 р. (кожного євангелиста окремою брошурованою книжечкою, в малій 16°. Тоді то післав Др. Пулуй¹⁾ лист до японського генерала Ноги, під котрого доглядом були українські полоненики з російсько-японської війни і просив його дозволити для них прислати Св. Євангеліє на українській мові, на що Ноги згодився. Ся вість, що українським полоненикам у Японії дозволено читати в неволі, на чужині, книжку заборонену в їх ріднім краю, облетіла всі часописи світові і викликала велике здивовання.

Але саме тоді в кн. Константин Константинович, президент Академії Наук і сам визначний поет, заопікувався українським перекладом Св. Євангелія і бажаючи відвернути забороною заподіяну кривду українському народови, звернувся до Комітету міністрів, щоби напечатано переклад Св. Євангелія, пересланий Академії Наук 1901 р. в дарі від спадкоємця Пилипа Морачевського. А що Академія признала сему перекладови високу стійність наукову, в. князь попросив Синод, щоби дав сему перекладови святительське благословення, до чого прилучився також Комітет міністрів. До Академії Наук Др. Пулуй прислав ще переклад

¹⁾ Др. Пулуй видав окремо накладом Брит. бібл. Товариства свій переклад *Псалтиря* у Відні 1905 і 1913 р.

Куліша, а крім того М. Лободовський свій переклад. Академія поручила свому членови, визначному українському язикознавцеви П. Житецькому всі три переклади до розгляду і вибору, а П. Житецький, перевіривши основно всі три переклади, заявив Академії, що переклад П. Морачевського є найвірніший, найлекший і найкращий, а в сій роботі помагав П. Житецькому учений український історик Орест Левицький. Тоді Синод благословив печатанне Св. Євангелія в перекладі П. Морачевського в Московській Синодальній Печатні під доглядом Каменець-Подільського єпископа (тепер Тульського), Партенія, родом Українця і доброго знатця української мови. Єпископ Партеній запросив ще собі до помочи в тому ділі богословів, знатців мови й істориків: протоєреїв Ю. Сіцинського і К. Стиранкевича в Каменці, П. Стебницького, О. Лотоцького й інших, котрі допомагали перевірюванням перекладу з грецьким і єврейським текстом, коректою і ин. і тим способом печатанне довго проволікалося так, що появилися в Москві 1906 *Євангелія св. Матея*, в р. 1907 *Марка*, *св. Луки* 1908, а *св. Іоанна* 1911 р. п. з. „*Святе Євангеліє* славянською й українською мовою“. Кожде євангеліє вийшло ще й окремо п. з. „Господа Нашого Іисуса Христа *Святе Євангеліє*— від Матея, від Марка, від Луки, від Іоанна славянською й українською мовою 16⁰. з образами 4-х євангелистів.

Переклад Св. Євангелія П. Морачевського, виданий Синодом у Москві, поширився доволі й по Галичині і духовні власти дійшли до того по-

гляду, що треба би дати тут українському суспільству Св. Письмо в рідній його мові в перекладі одобренім духовними властями. Розвіялися отже пересуди, що церковно-словянський язык є зрозумілий для нашого народу і що жива народна мова не пригідна ще до перекладу Св. Письма, молитов і духовної проповіди. Вже в 1903 появився „*Новый Завѣтъ Господа нашего Иисуса Христа въ языцѣ церковнословенскомъ съ переводомъ на языкъ народно-русскій о. Александра Бачинского*“, крилошанина львівської митроп. капітули, з печатні Ставропиг. Інститута, 8° стор. 992 і тогож самого перекладчика „*Псалтирь въ языцѣ церковно-словенскомъ съ переводомъ на языкъ народно-русскій*“ 1903 8° стор. 285, при котрім користувався Кулішевими перекладами.

В 1906 р. рознеслася широко між українським народом (також і по Галичині) вість, що на перший день Великодня в Каменці-Подільському, коли читають Св. Євангеліє на різних мовах, єпископ читав у соборі Св. Євангеліє мовою українською. Ся вість викликала незвичайно живе вражінне серед українського суспільства і виринуло домаганнє, як що й у Львові (н. пр. в катедр. храмі св. Юра) читають на перший день Великодня Св. Євангеліє в усіх мовах (навіть у румунській), то чому жби не відчитати також в українській мові. І тоді Е. Е. Митрополит гр. Шептицький покликав окрему комісію, зложену з учених богословів, професорів і знавців української мови, котра забралася до перекладу Св. Письма. Однаке ся комісія вспіла перед великою світовою

війною виготовити тільки переклад Євангелія св. Матея. Та хоч світова війна на довший час перервала сю про працю, гадка про переклад Св. Письма українською мовою і читання у церкві Св. Євангелій побіч тексту церковно-словянського також в українській мові не запропастилася і виринула серед Старшини Ставропигійського Інститута, вибраної з поміж народовців. На просьбу Ставроп. Старшини переложив великолідне Євангеліє св. Йоана іменованій Луцьким єпископом Др. Йосиф Бончан, переклад сей одержав одобрення митрополичого ординаріяту, а Ставроп. Старшина розіслала напечатаний її накладом переклад до всіх приходів, щоби на Великдень можна було відчитати по церквах побіч церковнословянського тексту. Се зробило серед українського суспільства незвичайно міле вражіннє, коли нарід почув від престола читаннє св. Євангелія в рідній зрозумілій мові. (В Успенській церкві у Львові читав се Євангеліє в укр. мові о. сов. А. Стефанович в 1917 р.). Крім сего перекладу видав Преосв. Др. Бончан п. з. „Великолідня Євангелія“ 1919 р. віршований переклад одобрений Митроп. Ординаріятом.¹⁾ З поворотом Є. Е. Митр. з неволі московської до Львова депутація Ставроп. Старшини зложена з Дра Ст. Федака, Володимира Лукича Левицького й мене представила домагання Митрополитови гр. Шептицькому, що до перекладу св. Письма і т. ин. Небавом після того подав я Митрополитови просьбу покликання нової комісії до перекладу Св. Письма і предложив

¹⁾ „Місіонар“ оо. Василян печатає також переклад св. Євангелія Преосв. Еп. Дра Бончана.

запросити до сеї комісії оо. Мітрата Александра Бачинського, Дра Теодозія Галущинського, ректора духовної семінарії й доцента Старого Завіту, Дра Ярослава Левицького, катехита гімназії, о. Юліяна Дзеровича, директора учит. семінарії, Дра Кирила Студинського, проф. укр. мови в університеті, Ілю Кокурудза, директора академ. гімназії, Дра Остапа Макарушку, інспектора українських шкіл, Дра Василя Щурата, Дра Філярета Колесу, проф. акад. гімназії, а Є. Е. Митрополит покликав ще й мене до сеї комісії. Основою при цій роботі служили крім грецького, латинського, єврейського й церковно-словянського тексту всі дотеперішні українські переклади і переклади: польський, німецький, французький і англійський і найновійші науково-богословські коментарі, та рукописний переклад Нового Завіту Дра Ярослава Левицького. Новий переклад підготувала окрема комісія і предкладала повній комісії, котра відбувалася кожного тижня засідання під проводом Є. Е. Митрополита і переводила над підготовленим тіснішою комісією перекладом основну розправу. Тим способом довершено сю вельми трудну і спасенну працю, котра одержала одобрення Є. Е. Митрополита ір. Шептицького, а оо. Василяни піднялися печатання „Нового Завіту“ в Жовкові, котрий появиться перед Великоднем. Робота над перекладом Старого Завіту вже розпочата).

Виконаннє спасенної думки про переклад Св. Письма загаїлося, однаке „не пізно ще“, як писав Куліш, але крайна пора українському народові, котрий по таких воєнних злиднях повинен відро-

дитися в Христі, помогти „многим міліонам людей зрозуміти через сей переклад Божу волю й Божу правду.“ Всі, що довголітнimi змаганнями причинилися до того, щоби українському народови дати боже Слово в рiднiй i зрозумiлiй йому мовi, дали нам поучний приклад, що кожде справедливe дiло ранше чи пiзнiйше досягне доброго кiнця, бо як казав Морачевський: „все минеться, одна правда зостанеться.“

Пiд час свiтової вiйни появилися три *Молитвенники* виданi для православних, а iменно у Вiднi 1915 р. „Православний Молитвенник“ (безiменно) накладом „Рускої Бесiди в Чернiвцях“, котрий крiм звичайних молитов церковно-словянською й українською мовою мiстить Молитву в часi вiйни, i Гимн цiарський та Гимн народний (Щe не вмерла). В Києвi видав Архiєпископ Олексiй Доктор церковної історiї 1917 „Молитвенник“ укр. i церк. слов. мовою з катехитичними поясненнями, котрi можуть застupити мiсце катехизму, а Свящ. А. Геращенко в Києвi 1917 видав „Молитовник“, церк. слов. та український тексти (з поясненнями) короткими, „що кождий християнин повинен знати, вiрити й запамятати“. Се є також певним доказом, що й православне духовенство на Буковинi й Українi зрозумiло потребу молитов у рiднiй мовi.

У Львовi, в цвiтнi 1921.

